

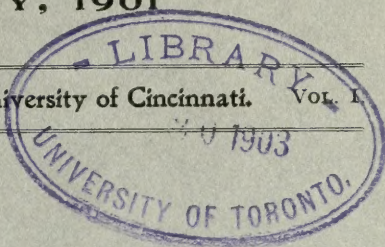
UNIVERSITY OF CINCINNATI

Bulletin No. 3

JANUARY, 1901

SERIES II. Publications of the University of Cincinnati.

VOL. I

The Placidus Commentary on Statius

BY

JOHN M. BURNAM, Ph. D.

Professor of Latin

The University Bulletins are issued Quarterly.

Entered at the Post Office at Cincinnati, Ohio, as second-class matter.

UNIVERSITY PRESS

Cincinnati, Ohio

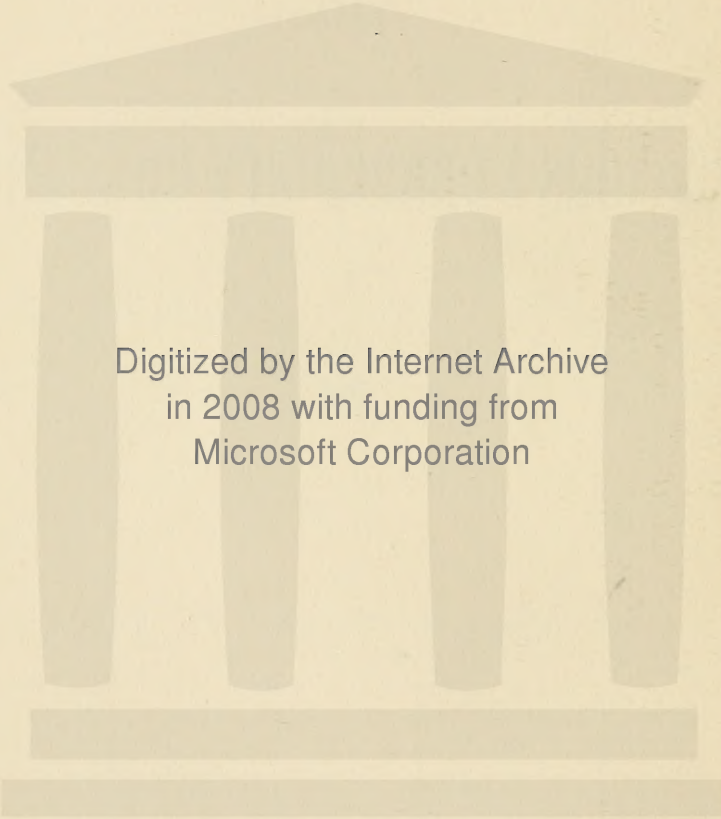
THE
Placidus Commentary on Statius

BY
JOHN M. BURNAM, PH. D.

Professor of Latin.

UNIVERSITY PRESS,
CINCINNATI, O.

Digitized by the Internet Archive
in 2008 with funding from
Microsoft Corporation

The Placidus Commentary on Statius.

The poet Statius attained recognition as a classic almost in his own time, and as such, became the object of learned comment on the part of the school teachers and professors of rhetoric in, perhaps, the early centuries of the empire. At all events, there exists in a considerable number of manuscripts a body of glosses, scholia, etc., ascribed to a certain Lactantius or Luctatius Placidus. This commentary is assigned in the Teuffel-Schwabe History of Roman Literature to the fifth century, and the author is identified with the grammarian, glossator and scholiast of the same name, who has left us a series of notes on Cicero. The manuscripts, in most instances, identify him with the famous Christian writer Caelius Lactantius Firmianus.

Until quite recently, the vulgate text of these scholia was that of Lindenbrog, or as he Latinized his name, Tiliobroga; his Statius with the Placidus notes appeared at Paris in 1600, and was reprinted at Lyons in 1654. Lindenbrog depended for his text on manuscripts very much inferior to some now known, and very much like a Bruxellensis mentioned by Cumont, "Textes et Monuments figurés relatifs aux Mystères de Mithra," vol. II, p. 46. In 1898 the well-known Leipsic publishing house of B. G. Teubner sent out as the third volume of the works of Statius, "Lactantii Placidi qui dicitur Commentarios in Statii Thebaida et commentarium in Achilleida recensuit Ricardus Jahnke." J. had the use of the notes for just such an enterprise left by Kohlmann, and acknowledges the assistance of Klotz, Kelter, Vollmer and Usener. He gives as the manuscript foundation for his text the following codices:

Monacensis 19482 (M), Parisinus 8063 (Pa), Parisinus 8064 (Pb), Parisinus 10317 (Pc), Bambergensis M IV 11 (*Bamb.*), Casselanus Mscr. poet. fol. 8 (*Cassel.*), Gudianus 54 (*Gudian.*), and lastly, Mon-

acensis 6396 (*Mon.*) He divides all the existing manuscripts into two classes, those that have the commentary apart from the poet's text, and those that show that commentary in the margin and along with Statius himself. J., however, has actually used only four codices, viz.: M, Pa, Pb and *Mon.*, expressing the hope that he has laid the foundation on which others may build.

I propose to discuss, in a series of papers, some manuscripts mentioned by Jahnke, and some others that seem to be entirely unknown to the generality of scholars. I begin with Paris. 10317.

This codex was partly used by Kohlmann, "Neue Scholien zur Thebais des Statius, Posen 1873," a work which I regret not having seen; and again, in "Lactantii Placidi in Statii Thebaida, 3, 1-323 Commentarii, Emden, 1887." It has received treatment from C. Wotke also in "Eranos Vindobonensis 1893," who arrives at the conclusion that the manuscript has no value for the criticism of the poet's text; for a contrary opinion, vid. Jahnke, p. 8, and his article in the *Philologus* XXXII, p. 130 ss. For a good facsimile, vid. Chatelain, "La Paléographie des Classiques Latins" pl. CLXIII and his commentary.

This codex contains a number of notes, most of them long, and in the majority of cases historical or mythological in character; they have been only partially published in the articles above referred to. It is the purpose of the present paper to reproduce them, with the indication of their source or parallels, so far as these can be determined. Usually the text is conventionalized in spelling. Sometimes I have given the readings of the manuscript for the purposes of comparison. The syllable (*Add.*) preceding a note means that it is additional to what is found in L. or J. on the same passage.

While Chatelain has given a good description of this codex, a closer study of it has disclosed a few facts that he has not noticed. On account of the heading, he had guessed that it might owe its origin to the scriptorium of Epternach, or Echternach, a convent founded by English monks in the Luxemburg country in the year 698. This attribution is amply confirmed by the following marginal glosses to the Thebaid, none of which (so far as I know) have as yet found their way into print:

1. Th. II, 553 (*indagine*) haga.
2. III, 233, *turba id est druuo.*
3. III, 511 (*striges*), hexa.
4. VIII, 617 (*pandionie uolucres*), *sualououn.*

Let the Germanist determine the particular dialect represented by these words; in any event, they point to North German territory, or its immediate neighborhood.

An investigation of the errors and confusions which occur in this manuscript shows that the scribe had before him an archetype in the Spanish or Visigothic hand; that the writing was more or less cursive, and employed some of the usual abbreviations. Let the reader observe the following points:

1. a and u are constantly confused; e. g., II, 715, *tautela* is for *tutela*; III, 16, *natare* stands for *naturae*; V, 432, *alterius* for *ulterius*. These are only a few among many instances which might be cited, and they show that a was open—one of the leading characteristics of the Spanish style.

2. u (v) occurs for b. This indicates either a very early archetype or one of Visigothic character. This confusion is still one of the peculiarities of Spanish pronunciation.

3. *Spanus* and its derivatives are regularly used for *hispanus*, &c.

4. Two letters that always cause trouble in the Visigothic hand are p and q, so great is their resemblance. Cf. IX, 475, *spqualore*. The long Isidore extract, VI, 576, has P for quod no less than nine times. Here the scribe had before him a P which he mistook for the current pro sign.

5. t and d exchange places in IX, 474, where we find *natandes* for *natantes*, and in XI, 571, the scribe has written *artanto* instead of *artando*. This error is very easy when the manuscript is of the eighth century and the writing is cursive Visigothic. Vid. Merino *Escuela Paleographica* 3, no. 3.

6. At VI, 476, *eto* appears for *eo*, and 7. at II, 518, *utrius* for *verius*. Here again we have blunders easily made in reading such an archetype as we have supposed.

8. *uagiantur*, VI, 642, for *variantur* is a probable error, when the writing is an early cursive.

9. When the scribe wrote *curstumina* for *Crustumina*, VI, 576, and *compersa* for *compressa*, X, 850, he reproduced two examples of the well known Spanish metathesis, which is still current in the Iberian peninsula.

10. In III, 16, *nt* occurs at the end of a word where we must correct to *rit*; conversely, I, 478 of the same book, *rt* is there for *nt*. These mistakes are due to the interlacings of the cursive style.

11. The same explanation holds good for such a blunder as in XII, 434, where *ex* is read for *et*.

Here is a mass of evidence sufficient to prove the statement that the archetype must have been in a more or less cursive Spanish hand; that the hand employed abbreviations, too, is shown by another set of mistakes—e. g., *unde* is never correctly written, appearing as *unus* or *unum*. The copyist was deceived by seeing *un* with the upper bar of contraction, a sign which he wrongly interpreted. The above-mentioned confusion of *pro* and *quod* looks in the same direction. In VIII, 869, *homines* stands for *hoc est*, the cause being another abbreviation.

The occurrence of lacunae at short distances from each other makes it possible that the *Placidus* was in short lines, or perhaps in the margin, as in the copy under discussion.

If we now ask whether the age of the archetype can be fixed with any degree of certainty, it seems that the evidence is sufficient to justify the conclusion that it was not later than the end of the eighth century. For after that time the Spanish hand becomes too regular to pass for cursive. Before that epoch, we could hardly expect ordinary manuscripts to show any contractions. With this much determined, I think we have a better basis for the criticism of the *Placidus scholia* than before.

Whence came these notes? The ultimate sources were chiefly Cicero, Varro and Verrius Flaccus, but they were not immediately known to the compiler, who has drawn on collections at second-hand, like those of Pliny, Solinus, Servius, Fulgentius and Isidore. In a very large number of passages this text coincides with that of the Vatican Mythographers.

Th. I, 64. Ideo dicitur trifida vel quia munita est tribus ordinibus murorum vel quia in tria diducitur promunctoria, vel etiam quia in fine eius promunctorii sit sita.

275. Oenomaus... Elidis rex parvam habuit filiam nomine Hipodamiam, qui etiam habuit equos celocissimos utpote ventorum filios; qui procos filiae suae sub hac condicione vocavit ad curule certamen ut aut victus traderet filiam aut victos necaret. (Serv. Georg. III, 7; Myth. Vat. I, 21, 204; II, 146; Plac. Th. II, 166, 185.)

279. Id est mentitur se habere tui corporis bustum. Ideo enim Cretenses dicunt se habere, quia ibi natus est et nutritus; cuius fabula talis est. Saturnus postquam a Themide oracula suscepit se posse a regno pelli, natos ex Rhea uxore devorabat; quae natu laetata nymphis commendavit in monte Dictaeo, ubi apes eum aluerunt et adhibentes (l. adhibiti) sunt Curetes et Corybantes qui tinnitu aeris prohibebant audiri vagitum. Ideo autem fingitur illic esse nutritus ut Sallustius (Hist. Frag. III, 14 M.) dicit quia primos constat contentos religione deorum. De Creta multi dubitant in quo mari sit sita. Nam apud chorographos legimus quaeque in quo mare; ita Sardinia in Africano, Delos in Aegaeo: de Creta enim dubitant. Nam in parte mare lilibeum (l. Lybium) in parte Aegyptium, in parte Achaicum, in parte Ionium respicit. Ergo in medio ponto est. (Serv. Aen. III. 104; Plac. Ach. I. 387; Myth. Vat. I. 104; II. 16; III, 510.)

286. Id est tibi caros ut Vergilius (Aen. I, 24). "Pro caris gesserat Argis." Notandum est quod Argos numero singulari generis neutri est ut Horatius (Od. I, 7, 9) "Aptum dicet equis ditesque Mycenae." In plurali masculini, ut hi Argi. Ceterum derivatio nominis Argivos facit non Argos. (Serv. Aen. I. 24; cf. Prob. Cath. 22, 13 K.)

338. *Rorem ferente.* Nam omnis ros omnisque umor in corpore lunae constare videtur. Ideoque secundum incrementum vel diminutionem lunae umores in animalibus, vel etiam in arboribus mutari videmus. Nam hi plenius rore perfundi videntur qui sub corpore lunae caelo sereno indegent (l. indigent). (Cf. Pithoei Catalecta ap. Forc. sub rorifluo.)

Biga autem dicitur duorum equorum quasi biuga. Et notandum poetica licentia nomen singulariter proferri; quod pluraliter secundum artem fieri debebat. (Add. alia manus, sicut Donatus dicit in secunda editione). (Cf. Serv. Aen. II, 272; Pomp. 167, 20-21 K.; Beda Orth. 267, 21-22 K.)

343. Proprie iubar lucifer dicitur quod iubar lucis effundat,

unde etiam quicquid splendit iubar dicitur (ut) argenti, gemmarum. Est autem lucifer interdum Iovis, plerumque Veneris stella et facit hoc iubar huius iubaris. (Serv. Aen. IV. 130; Is. Or. III. 71, 18; cf. Varro L. L. VII. 76; Fest. Paul. 100; Prob. Cath. 11, 34 K.)

477. Prima Furiarum Allecto. Allecto Graece impausibilis dicitur, Tesiphone quasi τούτων φωνή id est istarum vox, Magaera autem quasi μεγάλη ἔρις id est magna contentio. (Fulg. Myth. I, 6; Myth. Vat. I, 109; II, 12; III, 6, 23.)

520. Tangit Romanam superfluitatem, qui, ut Cato ait, in atrio et in duobus epulabantur ferculis. Iuvenal. (I, 94-95) "Quis fercula septem secreto cenavit avus?" Unde quia honoratiores erant, custodes liminum adhibebant. Verg. (Aen. IX, 647-8) "Qui Dardanio Anchisae armiger ante fuit, fidusque ad limina custos." Ibi etiam et culina erat, unde atrium dicitur quasi atrum. (Serv. Aen. I. 726; cf. Is. Or. XV, 3, 4.)

Teretes vero rotundas. Nam teres proprie dicitur rotundum aliquid cum longitudine, ut columna cylindrum. (Cf. Fest. p. 363; Serv. Buc. VIII, 16; Aen. VI, 207; Is. Or. XV, 2, 16.)

521. A lychno lucerna dicta est, unde brevis est *lu*. Iuvenal. (l. Pers. V. 181) "Dispositae pinguem nebulam vomuere lucernae." (Serv. Aen. I, 726; Is. Or. XX, 10, 2.)

526. Solio, scilicet regali cathedra. Est autem sedes ex solido ligno facta ad tutelam regii corporis facta. Sane ebur eboris facit non eburis sicut murmur murmuris. Unde quia in principalitatis declinatione varietas invenitur, etiam derivatio varia est. Nam eburnus facit, ab eo quod est ebur: eburneus ab eo quod est eboris. Dicitur autem ebur a barro hoc est elefante. Ut Horatius (Epod. XII, 1) "Quid tibi vis mulier nigris dignissima barris?" (Serv. Aen. I, 506; Is. Or. XX, 11, 10; Diff. Verb. 524.)

562. Iuno rivali Latonae monstrum Pythonem misit, ob quem cum fugeret, ad insulam Delon pervenit atque ibi duos filios progeniit Dianam et Apollinem; quae statim Diana obstetrix matris fuit in illo Apollinis partu, qui Apollo accepto arcu et pharetra Pythonem occidit. Cuius Pythonis coria (l. corio) Apollinis altare apud Delon festis operiebatur diebus. (Cf. Hyg. Fab. 53, 140; Serv. Aen. III, 73; Plac. Th. IV, 795, V. 533, Ach. I, 206; Myth. Vat. I, 13, 37, 113; II. 17, 19; III. 8, 1, 3-5.)

643. (Add.) Est autem ager vicinus Troiae plenus thymbra, in quo eius templum est et nemus. Sane quia Graece thymbre (θύμβρη) facit, in derivatione diphthongon mutat ut Aethne Aethnaeus, Dirce Dircaeus. (Serv. Aen. III. 85.)

110. (Add.) Nam eius iecur vultur exedit quamvis Homerus (Od. XI. 576 ss.) dicat vicissim duos vultures sibi succedere. (Serv. Aen. VI. 595; Myth. Vat. I. 13, II. 104, 105.) Declinatur vero Tityos Tityi, sicut Delos Deli. (Serv. Aen. VI. 595). Quod ideo fingitur quia Tityos est amor vel libido quae secundum physicos in iecore est, sicut risus in splene iracundia in felle: unde etiam exesus a vulture dicitur in poenam renasci quia libidini non est satis res semel peracta, sed revirescat. Horatius (Od. III. 4, 77) "Incontinentis nec Tityi iecur." (Serv. Aen. VI. 596; Is. Or. XI. 1, 125, 127; Myth. Vat. I. 13, II. 105, III. 6, 5; Macr. Comm. I. 10, 12.)

113. Phlegyas filius Martis habuit Coroniden filiam quam Apollo vitiauit, unde suscepit Aesculapium: quod pater dolens incendit Apollinis templum apud Delphos et eius sagittis est apud inferos trusus. (Serv. Aen. VI. 618; Myth. Vat. I. 115, 205; II. 22, 108, 128.)

II. 58. (Add.) Quando dixit *mediae*, ad naturam sideris respexit: nam inter caelum et terram, certis discretis spatiis, septem sidera pendent, quae vocantur errantia, cum errant nulla minus illis. Quorum summum Saturni sidus est, ideoque minimum videtur: inde, inferior Iovis est circulus: tertium Martis sidus igne ardens solis vicinitate. Infra solem ambit ingens sidus Veneris: proximum illi Mercurii circulo fertur. Sed omnium ammirationem vincit novissimum sidus terris familiarissimum Lunae. Ideo autem dixit *silentia mediae lunae*, quia Luna media est inter sidus Mercurii Terraeque positionem. (Plin. N. H. II. 12, 32, 34, 36, 39, 40.)

95. (Add.) Graccia enim quantum stupenda mendacio, tantum est admiranda commento. Tiresias enim in modum temporis posuerunt quasi *Θερος αἰών* id est mera perennitas. Ergo ex uno tempore quod masculinum est quod eodem clausa soliditas est germinum, dum coeuntia sibi affectu animalia viderit. Eaque virga id est aestu fervoris percusserit, in feminineum sexum convertitur id est in aetatis fervorem. Ideo vero aetatem posuerunt in modum feminae, quod omnia patefacta eodem tempore suis emergunt folliculis; et quia duo concipiendi sunt tempora, veris et autumnii, iterum conceptu prohibito ad pristinam redit imaginem. Autumnus enim ita omnia masculino corpore astringit quo constrictis arborum venis vitalis suctransennas commerciales stringens foliorum marculentam detundat calvitiam. Denique duobus dis id est duobus elementis arbiter quaeritur igni atque aeri de genere vario amoris certantibus: denique iustum profert iudicium. In fructificandis enim germinibus dupla aeri et igni materia suppetit. Aer enim et

maritat in glaebis et producit in foliis et gravidat in folliculis. Sol enim maturare tantum novit in granis. Nam ut hoc verum sit, caecatur etiam a Iunone, illa videlicet causa quod hiemps aeris nubilo caligante nigrescat. Iuppiter vero occultis vaporibus conceptionale et (l. ei) factum et futuri germinis ministrat id est praesentiam (l. praescientiam). (Fulg. Myth. II. 8; Myth. Vat. I. 16; II. 84; III. 4, 8.)

202. Metonymia est dum posuit deum pro ipsis nuptiis. Hymenaeus vero ut plerique dicunt deus nuptiarum; ut alii vero dicunt, quidam iuvenis fuit qui die nuptiarum ruina oppressus est. Unde expiationis causa nominatur in nuptiis: sed falsum est. Nam vitari magis debuit nomen extincti. Sed hoc magis habet veritatis; Hymenaeus quidam apud Athenas inter bella saevissima virgines liberavit, quam ob causam nubentes eius invocant numen quasi liberatoris virginittis. Hinc etiam apud Romanos Talassio vocatur; cum enim in raptu Sabinarum plebeius quidam raptam pulcherrimam duceret, ne ei auferretur ab aliquo, Thalassionis eam ducis nobilis esse simulavit, cuius nomine fuit tuta virginittas. (Serv. Aen. IV. 99 D.; cf. Plac. Th. III. 283; Myth. Vat. I. 75; II. 219; III. 11. 13; Liv. I. 9, 12.)

237. Pallas aca—(rasura) id est Tritonia: Minerva et Athene eadem est. Secundum fabulam Pallas vocatur a Pallante gigante quem interfecisse fertur iuxta paludem Tritoniam; quod ideo fingitur quia sapientia interficit iacentem in luto miserabilis ignorantiae. Pallas autem nova interpretatur, sapientia enim nullam admittit vetustatem, nullum senium. Tritonia dicta quasi *τρίτη νοτία* id est tertia notitia, scire videlicet deum animam creaturam corpoream. Minerva non mortalis. *Μή* Graece non, erva mortalis. Idem sonat et Athene: Athene quasi *ἀθάνατος* id est immortalis. (Fulg. Myth. II. 2; cf. Cic. N. D. III. 59; Fest. 220; Is. Or. VIII. 11. 71-75; Plac. Th. II. 715; Myth. Vat. I. 124; II. 115; III. 10, 1.)

249. Tria sunt fata Plutoni destinata: quarum prima Clotho, secunda Lachesis, tertia Atropos. *Κλώθω* enim Graece evocatio dicitur, Lachesis vero sors nuncupatur. Atropos quoque sine ordine dicitur; hac videlicet causa quod prima sit nativittis evocatio, secunda vitae sors quemadmodum quis vivere possit, tertia mortis conditio, quae sine lege venit. Unde fingitur quod una colum teneat, altera filum trahit, tertia runpat. (Fulg. Myth. I. 7; Myth. Vat. I. 110; II. 14; III. 6, 3.)

483. (Laetissima) ad bellum id est in expeditionem bellicam

ERRATA.

Page	9,	line	28,	for	uno	read	uno (1. verno)
“	9,	“	30,	“	viderit.	read	viderit,
“	9,	“	30,	“	Eaque	read	eaque
“	9,	“	37,	“	suctransennas,	read	suci transennas
“	12,	“	33,	“	magnate	read	magnete.
“	14,	“	2,	“	Latinus’	“	Latinus’.
“	15,	“	28,	“	canis	“	canis (oculos)
“	16,	“	8,	“	μεσδέν	“	μηδέν
“	17,	“	25,	“	occanum	“	oceanum
“	17,	“	37,	“	am	“	an
“	18,	“	28,	“	Neptune	“	Neptuno
“	19,	“	33,	“	amor	“	Amor
“	20,	“	19,	“	invisu	“	invisus
“	22,	“	19,	“	tiarent	“	tiaret
“	23,	“	20-21,	“	cader-ent	“	cade-rent
“	26,	“	37,	“	άμα	“	άμα
“	27,	“	14,	“	χύκλος	“	χίγκλον
“	28,	“	10,	“	aliena	“	alieno
“	31,	“	37,	“	conlatus	“	consolatus
“	32,	“	27,	“	παλλεν	“	πάλλεν
“	35,	“	37,	“	physiologi	“	physiologi
“	37,	“	16,	“	Sst.	“	Epp.

praeparationem. Nam hoc distat inter bellum et proelium; quod bellum est tempus omne quo vel praeparatur aliquid pugnae necessarium vel quo pugna geritur; proelium autem dicitur conflictus ipse bellorum. Unde bene dixit *laetissima bello corpora*. (Serv. Aen. VIII. 547; cf. Is. Diff. Verb. 547; Fronto Diff. 527, 27 K.; Diff. Serm. 285, 5 H.)

499. Callis est semita tenuior callo pedum praedurata: semita est semis via. Unde et semita dicta est actus dimidius, qua potest ire vehiculum; nam actus duos capit quoque euntium et venientium vehiculorum occursum. (Serv. Aen. IV. 405; cf. Is. Or. XV. 16, 9-10; Diff. Verb. 539.)

518. Inexpletam alvum, insaturabilem. Et proprie alvum dixit: nam alvus est qui cibum recipit et purgari solet. Sallustius (Hist. Frag. I. 52 M.) "Simulans sibi alvum purgari." Et vocatum alvum quod abluatur id est purgatur. Ex ipso enim sordes stercoreum defluunt. Venter vero est qui acceptos cibos digerit apparet extrinsecus pertinetque a pectore ad inguinem, et dictus venter quod per totum corpus vitae alimenta transmittat. Uterum solae mulieres habent, in quo concipiant ad similitudinem calculi; tamen auctores pro utrolibet sexu ventrem plerumque ponunt. Vocatur autem uterus quod duplex sit et ab utraque in duas partes se dividat, quae in diversum fusae ac reflexae circumpleantur in modum cornu arietis vel quod interius impleatur fetu. Hinc et uter quod aliquid intrinsecus habuerit, membra et viscera. (Serv. Aen. II. 20; Is. Or. XI. 1, 132-135; id. Diff. Verb. 38; Diff. Rer. 69.)

521. Dryades dicuntur nymphae silvarum. Illae vero quae cum silvis nascuntur et pereunt Hamadryades dicuntur; fontium vero nymphae dicuntur Napeae vel Naiades, maris Nereides, montium autem Oreades dicuntur. Et hoc dicit: nec Dryades nymphae neque Fauni gaudent ibi celebrare ludos cantilenasque suas in illius loci umbras efferre. (Serv. Buc. X. 62; Aen. I. 500; Is. Or. VIII. 11, 97; Plac. Th. IV. 255; Myth. Vat. II. 50; III. 5, 3.)

522 (Fauni) a fando dicuntur vel ἀπὸ τοῦ φωνῆς, quod voce non signis ostendere viderentur futura paganis, a quibus consulebantur. (Serv. Aen. VII. 47, 81; Is. Or. VIII. 11, 87; Don. Eun. 1079; Myth. Vat. I. 227; II. 49.)

553. Indago autem est cum silvam venantium corona vallat ut ferae evadere non possint.

Sensus est: sicut prima vox, id est aliquis voce primitus clamans profert aut manifestat feras esse inclusas indagine, set (l. sic) illi

quo primi veniebant dicebant illum adesse seque iam habere val-
latum Tydeum.

715. Minervam dicit quam gentiles deam Martiam esse dixerunt,
quae alio nomine Pallas dicitur. Quae ideo de Iovis capite nata
lingitur quia ingenium in cerebro positum est. Ideo armata quia est
contra ignaros sapientia. Gorgonam etiam addunt in pectore quasi
terroris imaginem; ita vir sapiens terrorem contra adversarios gestet
in pectore. Cristam cum galea ponunt ut cerebrum sapientis et
armatum sit et decorum. Unde et Plautus (Trinum. 851) in Tri-
nummo ait, "Hic fungino certe est capite, totum se tegit." Triplici
etiam veste subnixa est seu quod omnis sapientia sit multiplex sive
etiam quod celata. Longam hastam etiam fert quod sapientia texta
extrinsecus longe verbo percutiat; triplici etiam veste quod omnis
sapientia texta intrinsecus rarius cognoscatur. In huius etiam tutela
noctuam volunt quod sapientia etiam in tenebris proprium fulgorem
posset. Inde etiam et conditricem Athenarum volunt eam. Minerva
denique et Athene Graecae dicitur quasi ἀθάνατος id est immortalis
virgo quia sapientia nec mori potest nec corrumpi. (Fulg. Myth. II.
2; cf. Albric. Phil. 8; Myth. Vat. I. 21, 124; II. 39, 119; III. 5, 4;
III. 10, 6.)

III. 11. Gradivus dicitur quasi cratos divinus (κράτος θεῶν),
id est potens deus vel secundum etymologiam quod gradatim eun-
dum sit in proelium. (Cf. Ser. Aen. I. 292; III. 35; Is. Or. VIII.
11, 52; Fest. 97; Myth. Vat. III. 11, 10.)

16. Id est non venit vulnerabilis nostris armis, habens membra
dura quasi aes aut adamas. Adamans enim lapis est Indus parvus
et indecorus, ferrugineum habens colorem crystalli; numquam ultra
magnitudinem nucis avellanae reperitur. Hoc nulli cedit materiae
nec ferro quidem nec igni nec umquam incalescit; unde et nomen
interpretatione Graecae indomitam vim accepit. Sed dum sit invictus
ferri ignisque contemptor, hircino rumpitur sanguine recenti et ca-
lido maceratur sicque multis ictibus ferri frangitur. Cuius fragmenta
sculptores pro gemmis insigniendis perforandisque utuntur. Hoc
autem dissidet cum magnate lapide in tantum ut iuxtapositum fer-
rum non patiat abstrahi: magneti autem, si admotus magnes com-
prehenderit, rapiat auferatque. Fertur quoque in electri similitudi-
nem venena deprehendere, metusque vanos expellere, maleficis re-
sistere artibus. Genera eius sex. (Is. Or. XVI. 13, 2-3; Solin, 52,
53-57; Plin. N. H. XXXIV. 147; XXXVI. 126-127; XXXVII. 61;
XX. 2; XXXVII. 55; Myth. Vat. III. 8, 10.)

27. Oenopion rex cum filios non haberet, a Iove Neptunoque quos hospitio susceperat hortantibus ut ab his aliquid postulare, petiit ut sibi concederent liberos. Illi intra corium immolati Iovis (l. bovis) sibi urina facta praeceperunt ut obrutum id est infossum terra completis mensibus solveret. Quo facto inventus est puer cui nomen ab urina impositum est ut *ὀρύπων* diceretur, quod Dorica lingua commutatum est ut diphthongus in *ω* longum converteretur. Quod autem prima syllaba brevis invenitur, ut hoc loco et apud Vergilium (Aen. I. 535) "Cum subito adsurgens fluctu nimbosus Orion" cum sit naturaliter longa, Graecae rationis est. Nam detractio est litterae et remanet brevis. Ceterum si sit in nomine proprio dichronos, ut omnes Latinae sunt, non abutemur priorum nominum licentia. Orion ergo postea venator immensi corporis fuit, qui quodam tempore susceptus a rege Olyntho nomine cum eius filiam Meropen vitiat, ille eius oculos sustulit. Caecus itaque Orion cum consuleret quemadmodum oculos posset recipere responsum est ei posse lumina restitui, si per pelagus ita contra orientem pergeret ut loca luminum radiis solis offerret; quod ille efficere potuit. Nam cum audisset strepitum Cyclopum Iovis fulmina fabricantium, sono ad eos ductus unum de his suis humeris (add. altera manus, Cedylionem nomine) superposuit et eo duce oraculi praecepta complevit. Hunc Hesiodus fabulose dicit a Neptuno accepisse donum ut super undas maris ambulasset. Post recepto vero lumine, in orientalibus partibus redisse nec se ulcisci in Olyntho rege in Cretam fugisse et cum Diana multas bestias peremisse. Sed cum vellet cum Diana concumbere ut Horatius dicit (Od. III. 4, 71-72) eius sagittis occisus est: ut Lucanus (IX. 836), inmisso scorpione perit et deorum miseratione relatus est in sidera, signum famosum tempestatibus fecit. Verisimilius autem est a scorpione interemptus quo oriente occidit. Orion ergo qui et Incola dicitur ante Tauri vestigia fulget: et ductus Orion ut supra diximus ab urina id est ab inundatione aquarum. Tempore enim hiemis abortus mare et terras aquis tempestatibus turbat. Hunc Latini Iugulum vocant quod sit armatus ut gladius et stellarum luce clarissimus atque terribilis. Qui si fulget serenitatem portendit, si obscuratur, tempestatem innuit imminere. (Serv. Aen. I. 535, X. 763; Is. Or. III. 71, 10; Hyg. Fab. 195; Astr. Poet. II. 34; Plin. N. H. XVIII. 278; Plac. Th. VII. 256, 843; Schol. Arat. 331; Myth. Vat. I. 32, 33, II. 129. III. 15, 8.)

92. (Add.) *Mussant* id est susurrant. Nam *mussat* polysemus sermo est; nam aliquando veretur ut Vergilius (Aen. XI. 345) in

supradicto exemplo; modo dubitat, ut (Aen. XII. 657) "Mussat rex ipse Latinus" Alias susurrat, ut hic et in Vergilio de apibus (G. IV. 188) "Mussant oras et l." Et proprie mussare est obmurmurare et muto esse vicinum. (Serv. Aen. XI. 345; cf. XII. 657; Donat. Ad. 207; Non. 427, 17 M.)

100. Translatio ab inculsa terra in qua propter negligentiam sentes nascuntur. Situs autem est lanugo terrae quaedam ex humore procreata et fit in locis sole carentibus. (Serv. Aen. IV. 462.)

105. Apollinem indici solem voluerunt. Apollo enim Graece perdens dicitur, quod fervore suo omnem sucum virentium decoquendo perdat herbarum. Hinc etiam divinationis deum voluerunt sive quod sol omnia obscura manifestat in lucem seu quod in suo processu et occasu eius orbita multimodos significationum monstrat effectus. Sol vero dicitur aut ex eo quod solus sit aut quod solite per dies surgat et occidat. Huic quoque quadrigam adscribunt illam ob causam quod aut quadriperitis temporum varietatibus anni circum peragat aut quod quadrifluo climate diei metiatur spatium. Unde et ipsis equis condigna huius nomina posuerunt, id est Erythraeus Acteon Lampos et Philogeus. Erythraeus Graece rubens dicitur quod sol a limine rubicundus exsurgat; Acteon splendens dicitur quod tertiae horae vehemens insistens lucidior fulgeat; Lampos vero dum ad umbilicum diei centritum conscenderit circumulum. Philogeus Graece terram amans dicitur quod horae nonae proclivior vergens occasibus pronus incumbat. In huius tutelam laurum adscribunt, unde etiam eum amasse Daphnen dicunt Penei fluminis filiam. Et unde laurus nasci posset nisi de fluminis aquis? Maxime amica Apollinis ob hanc rem vocitata est quia illi qui de somniorum interpretatione scripserunt ut Antiphon Filocrus et Artemon et Serapion Ascalonites promittant in libris suis quod laurum si dormientibus ad caput posueris vera somnia esse visuros. (Fulg. Myth. I. 11 & 13; Myth. Vat. I. 37, II. 18-23, III. 8, 1-5.)

106. (Add.) Ideo autem in illo nemore columbae finguntur dare responsa quod lingua Thessalica peliades et columbae vatinatrices dicuntur. De qua Vergilius (G. I. 149) "Et victum Dodona negaret;" a qua etiam Iovis Dodonaeus dicitur. (Serv. Buc. IX. 13; Myth. Vat. I. 96.)

125. *Stat* polysemus sermo est. Nam aliquando *horret* significat ut in hoc loco et in Vergilio (Aen. VI. 300) ut "Stant lumina flammae" et (VII. 233) "Stabat acuta silex." Modo *plenum* est, ut (XII. 407) "Iam pulvere telum stare videt;" et (Buc. VI. 53) "Stant et

iuniperi et castaneae hirsutae." Aliquando *positum* ut (III. 63) "Stant manibus arae." Item *placet* ut (XII. 678) "Stat conferre manum Aeneae;" et (II. 750) "Stat casus renovare omnes." Pro loco ergo hic sermo intelligendus. (Serv. Aen. I. 646; Non. 391 M.)

143. *Functum*, ab humanis periculis liberatum. Nam *functos officio* dicimus qui officia debita compleverunt; unde et *defunctos* mortuos dicimus qui compleverunt vitae officia. (Cf. Is. Diff. Verb. 124.)

186. Athamas post furorem a Iunone inmissum cum occiso Learcho Melicertam alterum filium cum uxore sua persequeretur, pervenerunt in quendam montem; de quo cum se in mare praecipitassent, voluntate numinum in deos versi sunt, Melicerta in Portunum qui Gracece Palaemon dicitur Ino in Matrem Matutam quae Gracece dicitur Leucothea. (Serv. Aen. V. 241; Hyg. Fab. 1; Plac. Th. VII. 241, I. 12; Myth. Vat. II. 78, 79.)

202. Speculam bene dixit; quia quando speculationem significamus, feminini generis est ut (Verg. Aen. III. 239) "Specula Misenus ab alta." Speculum autem in quo intuemur generis neutri ut via vel speculum civis vel sarcina belli. (Cf. Varro L. L. VI. 82.)

203. Acteonem dicit. Curiositas enim semper periculorum germana detrimenta suis amatoribus novit parturire quam gaudia. Acteon denique, venator Dianam lavantem dicitur vidisse qui in cervum conversus a canibus suis non agnitus eorumque morsibus devoratus est. Anaximenes, qui de picturis disseruit libro II. ait venationem Acteonem dilexisse: qui cum ad maturam pervenisset aetatem, consideratis venationum periculis, id est, quasi nudam artis suae rationem videns timidus factus est et cor cervi habere fingitur; ebriose canis habens et cor cervi. Sed dum venandi periculum fugeret affectum tamen canum non dimisit quos inaniter pascendo paene omnem substantiam perdidit: ob hanc rem a canibus suis devoratus esse dicitur. (Fulg. Myth. III. 3; Myth. Vat. II. 81, III. 7, 3.)

273. Crimen erat adulterium quod cum Marte concubuit, quam Sol inveniens Vulcano prodidit. Ille adamante catenas effecit ambosque dis turpiter iacentes ostendit. Illa dolens, quinque filias Solis amore succendit id est Pasiphaen Circen Phaedram Medeam et Dirceen. Quod sibi in hoc poeta garrulitatis illudit inquiramus. Praestant nunc in nostra vita de hac fabula certa admodum testimonia. Nam virtus correpta libidine Sole teste apparet. Unde Ovidius (Met. IV. 172) "Videt hic deus omnia primus." Quae quidem virtus cor-

repta libidine turpiter concatenata fervoris constrictione tenetur. Haec utique quinque Solis filias id est quinque humanos sensus luci ac veritati deditos quasi Solis fetus hac corruptela fuscant; ob hanc rem etiam huiusmodi nomina quinque ipsis filiabus voluerunt. Primam Pasiphaen ut visum id est quasi *πασιφαίη* quod nos Latine omnibus apparentem indicimus. Visus enim reliquos quattuor sensus inspicit quia eum qui clamat videt et palpando notat et odorando intendit. Secundam Medeam quasi auditum hoc est *μηδέν ἰδέαν* quod nos Latine nudam visionem dicimus; vox enim corpore nuda est. Tertia Circe tactui similis id est quasi diceret *χερῶν χρώνη*, quod nos manuum indicium dicimus. Quarta Phaedra quasi odoratus vel si dicat *φέρων ἰδών* quasi offerens suavitatem. Quinta Dirce saporis index id est quasi *δριμὺν χρόνῃ* quod nos Latine acre iudicans dicimus. (Fulg. Myth. II. 10; Myth. Vat. II. 30, III. 11, 6.)

304. Sensus. Non possum facere quod rogas quia iussus sum implere praecepta factorum et Iovis voluntatem. Sane et *hec monitus* dicimus ut (Pers. I. 79) “Hos pueris monitus patres infundere lippos,” et *haec monita*, ut (Verg. Aen. VIII. 336) “Carmentis nymphae et deus auctor Apollo.” (Serv. Aen. X. 689.)

311. Quando non est modo temporis sed significat siquidem et est coniunctio ratiocinantis. Sane quando brevis est naturaliter: sic Serenus “Quando flagella ligas Italica.” (Septimii, ut videtur, novum fragmentum.) Sed Vergilius usurpavit (Aen. III. 500): “Si quando Tybrin vicinaque Tybridis arva.” (Cf. Charis. 225, 21; Prisc. II. 88, 26; Prob. 145, 32 K.)

321. Aut etiam ideo *trisolca* dicit pro *quadrisolca* quia est fulmen quod terreat, est quod afflet ut (Vergilius Aen. II. 649) “Fulminis afflavit ventis;” est quod puniat ut (Verg. Aen. IV. 25), “Pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras.” Peremptorii autem fulminis late patet significatio. Est quod praesagit ut (Verg. Buc. I. 17) “De caelo tactas memini praedicere quercus.” Aut revera ideo dixit *trisolca* quia tria sunt numina (l. nomina) fulminis; fulgur fulgor fulmen. Fulgur quod tangit, fulgor qui incendit et urit, fulmen quod findit: ideo et cum ternis radiis pingitur. (Cf. Serv. Aen. I. 43 D., II. 649, VIII. 524 D.; Sen. Q. N. II. 39; Varro L. L. V. 70.)

353. *Nec iussa incuso*, id est non redarguo vestra iussa; et bene dixit. Nam incusare proprie est superiorem arguere ut in Terentio (Heaut. 960) pater ad filium, “Quid me incusas, Clitipho? “Accusare

vero vel parem vel superiorem ut in eodem (Hec. 205) ad maritum uxor, "Me miseram, quae nunc quam ob causam accuser nescio." Et hoc proprietatis est licet usus male corrumpat. Sciendum tamen est Terentium quoque sola proprietate omnibus comicis esse prae-positum quibus est quantum ad cetera spectat, inferior. (Serv. Aen. I. 410; Is. Diff. Verb. 303.)

Piget improprie dixit. Nam *piget* ad futurum spectat, *pudet* vero ad praeteritum. Et licet paene una sit significatio, tamen dicimus *piget* me illud facere, *pudet* fecisse: unde et praecipue interdum a Sallustio (Ing. 94. 5; Hist. Frag. I. 77. 13 M.) simul ponuntur. (Serv. Aen. IV. 336.)

Funere, cadavere; (pro eo) quod praecedit id quod sequitur. Funus enim est iam ardens cadaver quod dum portatur exequias dicimus; crematum, reliquias; conditum iam, sepulchrum. (Serv. Aen. II. 539; cf. Is. Or. XI. 2, 35.)

363. Heroas dicimus (a) Iunone traxisse nomen quae Graece Hera vocatur. Et ideo nescio quis eius secundum Graecorum fabulas heros fuit nuncupatus velud mystica significante fabula; quod aer Iunoni deputetur ubi volunt heroas habitare, quo nomine appellantur. Alicuius meriti animas defunctorum quasi heroas id est viros aereos et caelo dignos propter sapientiam et fortitudinem dicunt. (Is. Or. VIII. 11, 98, I. 39, 9; cf. Serv. Buc. IV. 35; Aug. Civ. Dei X. 21 d ed. Ben.)

407-8. Describit finem diei et noctis initium. Poetae enim dicunt solem in oceanum mergi indeque mane emergi (l. emergere). Quod ideo fingitur quia sol et ceterae planetae aquis oceani pascunt suos ignes.

413. (Add.) Quattuor equos fertur habere Phoebus; quorum nomina haec sunt, Zanteus, Zantus, Etheo et Dios. Vel quattuor tempora anni vel quattuor commutationes diei; unde et ipsis nominibus ostenditur quomodo sol mutetur per diurnas horas. Nam Zanteus interpretatur rubeus et mane sol rubet. Zantus floridus; et tertia hora diei sol quasi floret dum inque (l. in quartam) profectus est. Etheus aereus et in meridie sol ferventior videtur et ideo quasi aereus. Dios clarus et nona hora descendente sole clarior liquet esse. Quorum nomina edidit Martialis libro VIII. (21, 7) dicendo "Quid cupidum Titana tenes am Xanthus et Ethus? Frena volunt." (Cf. Fulg. Myth. I. 11.)

432. Novem insulae quae sunt post fretum Siciliae appellantur Aeoliae, ab Aeolo rege filio Hippotae; licet habeant et propria no-

mina. Unde et Vergilius (Aen. VIII. 416) ait. "Acoliam Liparen." Poetae quidem fingunt hunc regem esse ventorum unde modo iste dixit (Aen. III. 432) "Acolio carcere." Sed ut Varro dicit, rex fuit insularum ex quarum nebulis et fumo Vulcaniae insulae praedicens futura flabra ventorum ab imperitis visus est ventos sua potestate retinere. (Serv. Aen. I. 52: Is. Or. XIV. 6. 36-37; Myth. Vat. II. 52, III. 4, 10, III. 10, 5.)

Carcere, custodia noxiorum. Carceres vero pluraliter ostia, quibus equi vel venti arcentur: unde et carcer quasi arcer ab arcendo. (Is. Or. V. 27; cf. Varro L. L. V. 151, 153; Diomed. 327; Dub. Nom. 575, 14 K.)

439. Fabulam tangit quae talis est: Post vitiatam Latonam Iuppiter cum etiam eius sororem Asterien vitare vellet, illa optavit a dis ut in avem verteretur versaque est in coturnicem. Etiam (cum) vellet mare transfretare quod est coturnicum, afflata a Iove et in lapidem conversa diu sub fluctibus latuit. Postea supplicante Iovi Latona, Delos superferri aquis coepit; ipsa est enim quae nunc Delos dicitur. Haec primum Neptuno et Doridi fuit consecrata; postea cum Iuno, Pythone inmisso, gravidam persequeretur, terris omnibus expulsa, tandem aliquando adplicante se littoribus a sorore suscepta est. Et illic Dianam primo, post Apollinem peperit, qui statim occiso Pythone ultus est matris iniuriam. Sane nata Diana parturienti Apollinem matri dicitur obstetricis officium praeuisse. Unde cum Diana sit virgo, tamen a parturientibus invocatur; haec namque est Diana Iuno Proserpina. Nata igitur duo numina terram sibi natalem errare non passa sunt: eam duobus insulis religaverunt Mycono et Gyaro. Unde Vergilius (Aen. III. 73-5) "Sacra mari colitur medio gratissima tellus Nereidum matri et Neptune Aegaeo quamvis Arquitenens et littora circum errantem Mycono et celsa Gyaroque revinxit." Veritas vero longe alia est. Nam haec insula cum terrae motu laboraret qui fit sub terris latentibus ventis ut Lucanus (III. 460) "Quaerentem erumpere ventum," petito oraculo Apollinis terrae motu caruit. Nam praecepit ne illic mortuus sepeliretur et iussit quaedam sacrificia fieri. Postea e Mycono Gyaroque vicinis insulis populi venerunt qui eam insulam tenerent; quod Vergilius latenter ostendit dicens (Aen. III. 76) "Immotamque dedit coli et contempnere ventos." Quod autem diximus Dianam primam natam (esse), rationis est; nam constat primam noctem fuisse, cuius instrumentum est Luna id est Diana; post diem quem sol effecit, qui est Apollo. Ut autem Delos primo Ortygia diceretur factum est a coturnice quae

Graece Ὀρπυζ vocatur. Delos autem quia diu latuit et post apparuit; nam δῆλον Graece manifestum dicitur, vel quod verius est cum Apollinis responsa ubique obscura sint manifesta illinc dantur oracula. Delos autem et civitas dicitur et insula; unde interdum recepit praepositionem. (Serv. Aen. III. 73; Myth. Vat. I. 37, II. 17, III. 8, 3; Plac. Th. IV. 795, V. 533; Ach. I. 206, 388; Is. Or. XIV. 6, 21.)

478. Serapis enim omnium maximus Aegyptiorum fuit deus. Ipse est Apis rex Argivorum qui navibus transvectus in Aegyptum, cum ibidem mortuus fuisset, Serapis appellatus est, propterea quia arca in qua mortuus ponitur quam sarcophagum vocant σορός dicitur Graece et ibi eum venerari sepultum coeperunt priusquam templum eius esset instructum velud σόρος. Apis Sorapis primo, deinde una littera commutata Seraphins dictus est. Apis vero fuit apud Aegyptios taurus Serapi consecratus et ab eo ita cognominatus quem Aegyptus instar numinis colebat eo quod de futuris daret quaedam manifesta signa. Apparebat enim in Memphis (sic) quem certum (l. centum) antistites prosequiebantur, reperte (l. repente) velud lymphatici praecanebant. Huius capitis imaginem sibi in heremo Iudaei fecerunt. (Is. Or. VIII. 11, 85-6; Aug. Civ. Dei XVIII. 5 E. F.; Solin. XXXII, 17-21; Myth. Vat. I. 79; Comm. Lucan. VIII. 475.)

480. (Add.) Pan deus est rusticus in naturae similitudinem formatus; unde et Pan dictus est id est omne. Habet enim cornua in similitudinem radiorum solis et lunae: rubet eius facies ad aetheris imitationem. In pectore nebridem habet, id est pellem pictam vel loriceam stellatam ad stellarum imaginem; pars eius inferior hispida est propter arbores virgulta. Caprinos pedes habet ut ostendat terrae soliditatem: fistulam septem calamorum habet propter harmoniam caeli in qua septem soni sunt ut Vergilius (Aen. VI. 646) "Septem discrimina vocum;" recurvum baculum, propter annum qui in se recurrit. Hic quia totius naturae deus est a poetis fingitur cum Amore deo luctatus et ab eo victus quia ut legimus (Vergilius Buc. X. 69) "omnia vincit amor." Ergo Pan secundum fabulas amasse dicitur Syringa nympham, quam cum persequeretur, illa implorato terrae auxilio in calamum conversa est. Quem Pan ad solatium amoris incidit et sibi fistulam fecit. (Serv. Buc. II. 31; Is. Or. VIII. 11, 81-3; cf. Myth. Vat. I. 127, II. 48; Comm. Luc. III. 442.)

506. (Add.) Hunc postea propter revocatum Hippolytum Iuppiter interemit. Unde Apollo iratus Cyclopas fabricatores fulminum confecit sagittis, ob quam rem a Iove iussus est Admeti regis VIIII

annis armenta pascere divinitate deposita. (Serv. Aen. VII. 761; Myth. Vat. I. 46, 118, II. 43, 128, III. 8, 17.)

In huius etiam tutelam corvum ponunt sive quod solus contra rerum naturam in mediis ipsis aestivis fervoribus ovipares pullulant fetus: unde et Petronius (XXVI. B.) "Sic contra rerum naturae munera notae corvus maturis frugibus ova refert." Sive quod in horoscopicis libris secundum Anaximandrum solus inter omnes aves laevas significationes habet vocum. (Fulg. Myth. I. 12; Myth. Vat. I. 115, II. 22; Comm. Arat. 427.)

Corvum autem postea Apollo pro remuneratione quia adulterium Coronidis ei prodidit ex nigro album fecit. (Serv. Aen. VII. 761.)

511-12. *Dampna c.* Bene addidit "Feralia dampna canens." Non tantum omnimodo malum est bubonis omen, sed cum canit pessima est, quippe cantus eius fletum imitatur et gemitum. Tacens vero ostendit felicitatem. Omnes enim aves oscines malae, praepetes vero bonae sunt. Quidam enim feminini generis dicunt esse bubonem, quidam vere masculini, ut Lucanus (V. 396) "Et laetae iurantur aves bubone sinistro. Item Ovidius (Met. VI. 432?) "Insandus (sic) bubo." Et hoc est invisum. Sed Vergilius feminino genere protulit referentem ad avem (Aen. IV. 462) "Ferali carmine bubo." Plerumque enim genus relicta specialitate ad generalitatem transit; ut si dicas bona turdus referendo ad avem; item si dicamus prima id est littera *a* cum sit neutri generis. (Serv. Aen. IV. 462; Serg. in Don. 494, 20 K.)

516. O pater Amphiarae equidem saepe tuli omina varia Phoebi; iam tum cum Thessala pinus duceret me virentem inter semideos reges. Hi duces obstipuerunt me canentem casus terrae marisque; nec saepius me locuto ventura Mopsus auditus est a Iasone in dubiis rebus. Sed non notavi ego ante similes metus aut astra prodigiosa.

577. *Agmina* multitudinem. Nam *agmen* polysemus sermo est; nam aliquando *impetum* significat, ut Vergilius (Aen. II. 212) "Illi agmine certo Laocoonta petunt." Aliquando *multitudinem* ut hic et in eodem (VI. 572) "Vocat agmina saeva sororum." Et etiam *incedentem exercitum* agmen vocamus. (Cf. Serv. Aen. I. 186, II. 212, 782, VI. 572, G. I. 322; Is. Or. IX. 3, 64.)

606. Fores proprie dicuntur quae foras aperiuntur sicut apud veteres fuit. Valvae autem sunt ut dicit Varro quae revolvuntur et se vellunt. Ianua autem est primus domus ingressus, dicta quod Iano consecratum est omne principium; cetera intra ianuam ostia

vocantur generaliter, sive valvae sint seu fores quamvis usus ista corruerit. (Serv. Aen. I. 449; cf. Is. Or. XV. 7, 4-6; Diff. Verb. 308.)

IV. 95. Lubricum dicitur et quod labitur dum tenetur ut piscis serpens et locus in quo labitur ut (Vergilius Aen. V. 335) "Et sese opposuit Salio per lubrica surgens." (Serv. Aen. II. 474; cf. Is. Or. X. 159, XII. 4, 2, XIV. 8, 36.)

120. Notandum est quia pubes quando ad multitudinem refertur ut hic tantum feminini generis est; quando vero ad singulos tunc est communis generis ut hic et haec pubes. Nam quod Sallustius dicit (Iug. 28) "Puberes omnes interfuerunt iube (l. interfici iubet)," venit ab eo quod est puber. (Serv. Aen. V. 546; cf. Charis. 548, 8; Prob. Cath. 19, 32 K.)

120. Pleiades Graeci a pluralitate nominaverunt, Latini vero ab eo quod vere exoriantur Vergilias finiunt. Dicuntur autem Pleiades ἀπὸ τοῦ *nare* (πλέειν), (Serv. G. I. 138; Is. Or. III. 71, 13; Hyg. Fab. 192; Poet. Astr. II. 21; Gell. XIII. 9.)

Sunt autem septem stellae, quarum septima ut ait Aratus (322) vix intueri potest, quam quidem fabulose gentiles pro timore Orionis fugisse putant. Quidam a sole persecutas arbitrantur vocatamque Electram quae non sustinens videre casus pronepotum fugerit; unde et illam dissolutis criminibus propter luctum ire asserunt et propter comas cometen appellari. Nonnulli vero Meropen esse autumant, quae nupta a quodam viro nominata sit Hippodamia. Est autem signum ante genua Tauri quod occasu suo hiemem, ortu aestatem primaeque navigationis tempus ostendit. (Cf. Serv. G. I. 138; Hyg. Fab. 192; Myth. Vat. I. 234.)

148. Alumnus est qui Graece *τρόφιμος* dicitur, quod nomen quia Latinum non est, ut ab eo quod est nutritor inventamus eum qui nutritus est, transit ad nomen aliud et alumnum dixit. (Serv. Aen. XI. 33.)

Et dicitur alumnus et qui nutrit et qui nutritur. (Is. Or. X. 3.)

169. (Add.) Hydra serpens qui fuit in Lerna Argivorum palude. Sed Latine excetra dicitur quod uno caeso tria capita exerescebant. Sed constat hydram locum fuisse vomentem aquas vastantes vicinam civitatem in quo, uno meatu clauso, multi erumpebant quod Hercules videns loca ipsa exussit et sic aquae clausit meatus. Nam hydra ab aqua dicta est. Potuisse autem hoc fieri, ille indicat locus ubi Vergilius dicit (G. I. 87) "Excoquitur vitium atque exudat inutilis humor." (Serv. Aen. VI. 287; Myth. Vat. III. 13, 4.)

174. Chalybes populi sunt apud quos nascitur ferrum: unde

abusive dicitur Chalybs ipsa materies ut (Vergilius Aen. VIII. 46) "Vulnificusque Chalips." (Is. Or. XVI. 21, 1.)

Hos enim semper legimus esse nudos ut apud Vergilium (G. I. 58) "At Chalybes nudi ferrum." Aut quia apud illos arbores non sunt aut propter ferri caedendi studium; nam legimus (Aen. VIII. 425) "Brontesque Steropesque et nudus membra Pyragmon." (Serv. G. I. 58; cf. Aen. VIII. 446; Myth. Vat. III. 10, 5.)

259. Inter Caietam et Terracinam oppidum constitutum est a Laconibus qui comites Castoris et Pollucis fuerunt et ab Amyclis provinciae Laconicae civitate ei inditum nomen est. Lacones itaque isti cum secundum Pythagoream sectam a caede omnium animalium abstinere—unde Iuvenalis (XV. 173-4) "A cunctis animalibus abstinuit qui tanquam homine"—et ex vicinis paludibus natas serpentes occidere nefas putarent, ab isdem interempti sunt. Unde Vergilius (Aen. X. 564) Amyclas dixit tacitas id est Pythagoreas. Nam Pythagorea virtus est quinquennale silentium. Et est alia expositio: cum frequenter falso nuntiarentur hostes et inani terrore civitas quassaretur, lata lege cautum est nequis umquam hostes nuntiarent, et postea cum vere hostis veniret, nullo nuntiante ex improviso civitas capta est. Vel Amyclae et tacitae dictae sunt: unde Lucilius (immo Afranius, Prodit.) "Mihi necesse est loqui, nam scio Amyclas tacendo perisse." (Serv. Aen. X. 564; Solin, 7, 8.)

266. Huc illucque vagabundum. Notandum vero quod *sinus* quando gremium significat *si* corripitur; quando vero significat vas in quo lac mulgetur, *si* producitur: ut Vergilius (Buc. VII. 33) "Sinum lactis et haec liba P. q. a." (Serv. Buc. VII. 33.)

325. Cornus si arborem significat, declinatur ut ficus. Nam cornu animale indeclinabile est, licet genetivum usurparit, ut Lucanus (VII. 217-8) "Cornus tibi cura sinistri Lentule." (Serv. Aen. III. 22.)

411. Tripas est species lauri tres habens radices Apollini consecratas, cui fertur esse divinatio. Tripas enim mensa Apollinis cor. o Pythonis operta in qua divinabant. (Cf. Serv. Aen. III. 92, 360, VI. 347; Plac. Th. I. 509; Myth. Vat. II. 20, III. 8, 5.)

492. Vellera vocat pilleum vel etiam lanam quae erat in summitate pillei. Nam flamines in capite habebant pilleum in quo erat brevis virga desuper habens lanae aliquid: quod cum per aestus ferre non possent, filo tantum capita ligare coeperunt. Nam nudis penitus eos capitibus incedere nefas fuerat: unde a filo quo utebantur *flamines* dicti sunt quasi *filamines*. Verum festis diebus filo deposito

pillea necesse erat recipere quae secundum alios ad ostendendam sacerdotii eminentiam sunt reperta, sicut columnae mortuis nobilibus superponuntur ad ostendendum eorum columen. Alii dicunt non propter eminentiam dignitatis hoc factum, sed quia cum sacrificarent apud Laurolavinium et eis exta frequenter aves de vicinis venientes lucis arriperent, eminentia virgarum eas terrere voluerunt, et exinde etiam consuetudo permansit ut apud Laurolavinium ingentes haberent virgas non breves ut in urbe. (Serv. Aen. VIII. 664; Varro L. L. V. 14; Is. Or. VII. 12, 18-9; Myth. Vat. III. 4.)

570. (Add.) Ex cuius sanguine lacus excrevit qui usque hodie appellatur Direc: unde idem poeta in tertio (204-5) "Aut verso qui sanguine fluxit in subitos regina lacus. (Cf. Hyg. Fab. 7.)

655. (Add.) Sed post aliquantum tempus morbus inmissus est Atheniensibus talis ut eorum virgines furore quodam compellerentur ad laqueum: responditque oraculum sedari posse hanc pestilentiam si Erigonis et Ieari cadavera requirerentur. Quae dum diu quaesita sunt, ad ostendendam suam devotionem Athenienses ut ea in alieno quaerere viderentur elemento, suspenderunt de arboribus funem ad quem se tenentes homines hac atque illac agitabantur ut quasi per aera quaerere viderentur illorum cadavera. Sed cum plerique caderent, inventum est ut formas ad oris sui similitudinem facerent et eas pro se suspensas moverent (l. cillarent) id est moverent ora. Nam cillare est movere: unde et *furcillae* dictae sunt scilicet quibus frumenta cilluntur. Unde Vergilius (G. II. 389) "Tibique oscilla ex alta s. m. p." (Serv. G. l. l. Aen. XII. 603; Schol. Bern. G. I. 33; Arat. 95; Hyg. Fab. 230; Fest. 194; Varro ap. Macr. Sat. I. 31, I. 11, 47-9; Is. Or. XI. 1, 6, XX. 14, 11; Myth. Vat. I. 19, II. 61.)

803. Hoc tractum est de historia Romana. Cum adhuc Romanus exercitus pauper esset sub Romulo, hastis foeni maniplos inligabant et hos pro signis gerebant: unde hoc nomen remansit, unde et milites manipuli dicuntur. Et etiam signiferi manipuli dicuntur qui secundum antiquum morem in legione erant triginta, legio autem habebat septem cohortes octoginta centurias. Est enim *ma* brevis; ars quidem exigebat ut *ma* haberet accentum, *ni* enim longa quidem est, sed ex muta et liquida. Quod quotiens fit, tertia a fine sortitur accentum ut latebrae tenebrae. Tamen in hoc sermone ut secunda a fine accentum habeat usus obtinuit. (Serv. Aen. XI. 870; Is. Or. IX. 3, 50, XVII. 9, 106, XVIII. 3, 5; Donat. Eun. 776; Victor Or. G. R. 22.)

829. *Haecenus saevisse*, id est sufficiat tibi quod haecenus

saevierunt tui alumni et quod pessima fuerunt acta populorum in te morantium. A modo sis plena quietis et tranquilla omnibus sicut nobis fuisti.

843. (*Velis*). Cupias nos libenter agnoscere praebendo nobis latices. Sane inter *agnosco* et *cognosco* superfluum quidam volunt facere discretionem ut *cognoscamus* novos, *agnoscamus* antiquos. Sed haec a poetis metri necessitate variantur. (Cf. Is. Diff. Verb. 62, 134.)

V. 50. Mons Aetna ex igne et sulphure dictus est unde et gehenna. Constat autem ab ea parte hunc qua Eurys vel Africus fiat habere speluncas plenas sulphuris et usque ad mare deductas quae speluncae recipientes in se fluctus ventum credant (l. creant). Qui agitatae ignem gignit ex sulphure; unde est quod videtur incendium. (Is. Or. XIV. 8, 14.)

Hoc autem verum esse illa comprobatur ratio quia et aliis flantibus ventis nihil ex se mittat, et pro modo flatuum Euri vel Africi interdum fumum, interdum favillas, nonnumquam vomit incendia.

Lemnos autem insula est in qua Vulcanus a Iove praecipitatus est et illic nutritus est a Sintiis; qui cum fulmina Iovi fabricasset non est admissus ad epulas deorum. (Serv. Buc. IV. 62; Myth. Vat. I. 128, 176; II. 37, 40.)

Postea a Iove promissum accepit ut quicquid vellet, praesumeret; ille Minervam in coniugium petiit. Iuppiter vero imperavit ut Minerva armis virginitatem deferenderet; dumque cubiculum introirent certando Vulcanus semen in pavementum iecit unde natus est Erichthonius. Eris enim Graece certamen dicitur *χθών* vero terra nuncupatur; quem Minerva in cistam abscondit draconeque custode appposito duabus sororibus Aglauro et Pandora commendavit (qui primus curram repperit). Vulcanum dici voluerunt quasi furiae ignem; unde et Vulcanus dicitur quasi voluntatis calor. Denique et Iovi fulgora facit vel furorem concutit. Ideo vero eum Minervae coniungi voluerunt quod furor etiam sapientibus subripiat (l. subrepat). Illa vero armis virginitatem defendit id est omnis sapientia integritatem morum suorum contra furiam virtute animi vindicat. Unde quidem Erichthonius nascitur. *Ἐρις* enim Graece dicitur certamen, *χθών* vero non solum terra quantum etiam dici potest unde et Thales Milesius ait ὃ *χθών* δούρειος χρυσίδος φθάρσεις id est invidia mundanae gloriae consumptio. Et quidnam aliud subrepens furor sapientiae generare poterat nisi certamen invidiae? Quod quidem sapientia id est Minerva abscondit in testa id est in

corde servat (*supra*, vel celat) omnis sapiens furorem suum in corde celat. Ergo Minerva draconem custodem apponit (id est perniciem) quem quidem duabus virginibus id est Aglauro et Pandorae commendat. Pandora enim universale munus dicitur, Aglaurus vero quasi iustitiae oblitio. Sapiens enim dolorem suum aut benignitati commendat quae omnium munus est aut oblivioni sicut de Caesare dictum est “Qui oblivisci nihil amplius soles quam iniurias.” (Serv. G. III. 113; Hyg. Fab. 166; Arat. 156; Fulg. Myth. II. 14; Is. Or. XVIII. 34, 2; Myth. Vat. I. 128; II. 37, 40; III. 10, 3.)

Lemnius autem Vulcanus ideo dicitur quia in Lemnum insulam ut diximus cecidit a Iunone propter deformitatem deiectus quam aerem constat esse ex quo fulmina procreantur. Ideo autem de femore Iunonis fingitur natus quia fulmina de imo aere nascuntur; quod etiam Lucanus dicit (II. 269-71) “Fulminibus vestrae propior succenditur aer pacem summa tenent.” (Serv. Aen. VIII. 454; cf. 414; Myth. Vat. II. 40; III. 10, 4.)

Et quod crebro in Lemnum insulam iacitur fulmen, ideo in ea dicitur cecidisse Vulcanus. (Serv. Aen. VIII. 414.)

Claudus autem dicitur, quia per naturam numquam rectus est. (Serv. Aen. VII. 414; Aug. contra Faust. XX. 9, vol. VIII, 337 D.)

52. Athos mons est Macedoniae altior nubibus tantoque sublimis ut in Lemnum eius umbra pertendat quae ab eo septuaginta sex milibus separatur. (Plin. N. H. IV. 73; Solin. 11, 33; Is. Or. XIV. 8, 10.)

56. (Add.) Aegaeum dicitur a quodam saxo vel ut quidam volunt, insula quae visentibus procul caprae similis videtur quam Graece *αἴγα* vocant. (Plin. N. H. IV. 51; Fest. 24; Solin. 11, 2; Is. Or. XIII. 16.)

71. Mutus Hymen id est amor nuptiarum (l. nuptialis). Nam proprie hymen membranula uteri dicitur et est proprie muliebris sexus, in qua fiunt puerperia. Inde dictus est Hymenaeus deus. Praeter hanc sunt duae aliae viris et mulieribus communes, quarum una in cerebro est de qua fistula quinque partiti sensus profluunt et Graece *μυρία* dicitur. Et est alia quae dividit inferiora ventris et superiora pectoris, quam Graeci *φρέν* dicunt. Unde et frenesis passio uncata (l. derivata) est et frenicus homo; quia siquis hanc laesam habuerit, in amentiam vertitur. (Serv. Buc. VIII. 30; Aen. I. 651; IV. 99; Donat. Ad. 907; Is. Or. IX. 7, 22.)

75. Thraces populi sunt qui nati sunt ex filio Iafet, qui vocatus Teras a quo et cognominati, licet gentiles eos ex moribus ita dictos

existimant quod sint truces. Saevissimi enim omnium gentium fuerunt: unde et multa de eis fabulosa narrantur (*supra*, vel memorantur), quod captivos dis suis litarent et humanum sanguinem in ossibus capitum portare (sic) soliti essent. De quibus Vergilius (Aen. III. 44) "Heu fuge crudeles terras, fuge litus avarum," quasi crudelium et avarorum. (Serv. Aen. III. 44: Is. Or. IX. 2, 82; cf. IX. 2, 31.)

Ideo iste *tunidos* dixit rebelles; hoc enim falsum est quod adversus eos velint pugnare, sed propter eorum filias ire volebant quasi in matrimonium detinerent; quia Lemniades eorum uxores ut *supra* diximus hircini foetoris plenae erant. Sed propter pudorem et turpitudinem tacuit mutans narrationem. (Cf. *supra* V. 29; Myth. Vat. I. 133, II. 141.)

120. (Add.) Recentiore utitur exemplo. Aut enim ad tempus respexit quod paulo ante fictum fuit quia proprie est Thracia in qua Progne fuit. Cuius fabula talis est: Tereus rex Thracum fuit qui cum Pandionis Athenarum regis filiam Prognem nomine duxisset uxorem, et post aliquantum tempus ab ea rogaretur ut sibi Philomelam sororem suam videndam accerseret, profectus Athenas, dum adducit puellam eam vitiavit et ei linguam ne facinus indicaret abscidit. Illa tamen rem in veste suo cruore descriptam misit sorori, qua cognita Progne Ityn filium interemit et patri epulandum apposuit, postea omnes in aves mutati sunt. Tereus in upupam, Itys in fassam, Progne in hirundinem, Philomela in luseiniam. (Serv. Buc. VI. 78; Myth. Vat. I. 4, II. 217.)

144. Scythia regio est Asiae cognominata a Magog filio Iafet sicut et Gothia; cuius terra ingens fuit, postea vero minor effecta est. Cui subiacet Hyreania ab occasu habens pariter gentes multas propter terrarum infecunditatem vagantes. Ex quibus quaedam agros colunt, quaedam portentuosae ac truces carnibus humanis et eorum sanguine vivunt. Scythiae plures terrae sunt locupletes, inhabitabiles tamen plures. Nam dum in plerisque locis auro et gemmis fluunt gryphorum immanitate accessus hominum carus est. Quam expugnaverunt Amazones. (Solin. 15. 22: Is. Or. XIV. 3, 31-2.)

Amazones autem dictae sunt eo quod simul viverent sine viris quasi *ἀμα ζῶσαι* sive quod adustis dexterioribus mammis essent, ne sagittarum ictus impediretur quasi *ἀνευ μάζου*. Nudabant enim quam adusserant mammam. Nam hoc est Amazon quasi *ἀνευ μάζου* id est sine mamma. Has iam non esse dicit quod partim earum ab

Hercule, partim ab Achille vel Alexandro usque ad interneccionem deletae sunt. (Serv. Aen. I. 490; Iustin. II. 11; Plac. Ach. I. 353; Is. Or. IX. 2, 64.)

175. Delubrum dicitur quod uno tecto plura complectitur numina, ut Capitolium in quo est Minerva Iuppiter Iuno.

Alii dicunt delubrum esse locum ante templum ubi aqua currit a diluendo. Est autem synechdoche, a parte totum. (Serv. Aen. II. 225, IV. 56; Fest. 73; Ascon. 101, 12; Macr. Sat. III. 4, 1.)

Certe autem ligneum simulacrum delubrum dicimus a libro hoc est ligno facto quod Graece ξύλον dicitur. (Is. Or. XV. 4; Diff. Verb. 407.)

183. Cyclades antiquitus insulae fuerunt quas inde Cycladas autumant dictas quod licet spatiis longioribus a Delo proiectae sunt, tamen in orbe circa Delon sitae sunt. Nam orbem Graece κύκλος Grai locuntur. Quidam vero non quod in orbem digestae sunt, sed propter scopulos qui circa easdem sunt dictas putant Cycladas. (Solin. 11, 17; Is. Or. XIV. 6, 19.)

Haec in Hellesponto inter Aegaeum et Malaeum mare constitutae circumdantur. Sunt autem omnes numero quinquaginta tres, tenentes a septentrione in meridiem milia quinquaginta, ab oriente in occasum milia ducenta. Metropolis earum Rhodus. (Plin. N. H. IV. 65; Is. Or. XIV. 6, 20.)

336. Argo navem dicit quae in Pelio Thessaliae fabricata est. Cicero (i. e. Enn. Med. ap. Cic. Inv. I. 91; Auctor ad Her. II. 34) "Utinam ne in nemore Pelio caesae securibus ad terram cecidissent abiegenae trabes."

417. Castorem dicit fratrem Pollucis et Helenae. Nam iste bene dicitur Tyndaris quia filius fuit Tyndarei et Ladae et solus mortalis, Pollux vero et Helena abusive qui non Tyndarei, sed Iovis et Ladae filii fuerunt et immortales. Ut Vergilius (Aen. VI. 121) "Si fratrem Pollux alterna morte redemit," qui immortalitatem cum fratre partitus est. (Cf. Serv. Aen. II. 601, VI. 121.)

418. Malus arbor navis generis est masculini. Horatius (Od. I. 14, 5) "Nec malus est celeri saucius Africo." Et dictus est malus vel quia malos habet instar mali in summitate vel quia quibusdam malis ligneis cingitur, quorum volubilitate elevantur vela levius. (Serv. Aen. V. 487; cf. V. 829; Is. Or. XIX. 2, 8.)

427. *Palladios* radios quos Pallas invenit: ut in pacis petitione ramus olivae cum vittis afferebatur partim fabulae partim naturae efficit ratio. Nam cum de nomine Athenarum Neptunus et Minerva

contenderent et iussisset Iuppiter ut illius nomine diceretur civitas qui melius optulisset munus, equum Neptunus, Minerva olivam optulit quae res melior est comprobata, et pacis insigne et statim vincit. Unde cum eius ramus alicui offertur indicat eum esse meliorem; hinc est illud proverbium herbam do id est victori cedo, quod Varro in Aetiis ponit, cum in Agonibus herbam in modum palmae dat aliquis ei cum quo contendere non conatur et fatetur esse meliorem. Vittas autem habere ramus debet (quod iste praeternisit), ideo ut inertiam et imbecillitatem offerentis ostendat. Scimus enim oves egere semper aliena auxilio. (Serv. G. I. 12, Aen. VIII. 128; Hyg. Fab. 164; Myth. Vat. I. 2, 119, II. 119, III. 5, 4.)

432. Zethum et Calain filios Boreae et Orythiae vel Ismarii et Aquilonis, alatos iuvenes quos Argonautae miserunt postea in adiutorium Phineo regi Arcadiae. Illic enim suis liberis superduxit novercam cuius instinctu eos necavit; ob quam rem irati di ei oculos sustulerunt et adhibuerunt Harpyas quae cum ei diu cibos abriperent, Iasonem cum Argonautis suscepit hospitio. Cui etiam ductorem dedit; hoc ergo beneficio ille et (l. illecti) Argonautae supradictos virentur pulsas de Arcadia pervenerunt ad insulas quae appellantur flotae et cum ulterius tendere vellent, ab Iride ammoniti sunt ut desisterent a Iovis canibus suos converterunt volatus quorum conversio id est *στρογγύ* nomen insulis dedit quod Apollonius plenius exequitur. (Haec ordinanda sunt secundum Serv. Aen. III. 270; cf. Hyg. Fab. 18; Plac. Th. VIII. 255; Myth. Vat. I. 27, II. 142, III. 5, 5ss.)

443. (Add.) Cur autem hoc evenit talis est ratio: Aegeus mortua Hippolyte, Phaedram Minois et Pasiphaes filiam superduxit uxorem Hippolyto. Qui cum illam de stupro interpellantem contempsisset, falso delatus ad patrem est qui ei vim voluisset deferre. Ille Aegaeum patrem rogavit ut se ulcisceretur; qui agitanti currum Hippolyto inmisit focam in littore, qua equi territi eum traxerunt. Tunc Diana eius castitate commota eum per Aesculapium in vitam filium Apollinis et Coronidis revocavit. Hunc Iuppiter propter revocatum Hippolytum interemit, unde Apollo iratus Cyclopas fabricatores fulminum confixit sagittis; ob quam rem, divinitate deposita, Admeti regis pavit armenta. Quapropter obsequiis eius emeritus ei favebat tamen, apud quem passus videbatur iniuriam. Sed Diana Hippolytum revocatum ab inferis in Aricia nympphae Egeriae commendavit et eum Virbium quasi bis virum iussit vocari. (Serv. Aen.

VII. 761, cf. VI. 445; Hyg. Fab. 47; Plac. Th. II. 506; Myth. Vat. I. 46, II. 128.)

505. Ideo autem *sacer* invenitur pro *execrabile* quia apud antiquos etiam de bonis execrandorum sacrae res fiebant: unde et supplicia passorum. Sallustius (Cat. IX. 2) "In suppliciis deorum magnifici." (Serv. Aen. I. 632, cf. III. 57; Fest. 318; Plac. Th. IV. 198; Is. Or. VI. 19, 82.)

Aut etiam *sacer*, *venerabilis*. Nam horror plerumque ad odium pertinet, plerumque ad venerationem ut Lucanus (V. 411) "Arboribus suus horror inest."

556. Demum id est postremum, novissime. Et haec particula tam apud Vergilium quam apud omnes idoneos auctores hoc significat licet in aliis diversa significet. (Cf. Serv. G. I. 47; Corp. Gloss. VI. 322.)

579. (Add.) Distat enim inter consertum et consitum, quod consertum dicimus sermonem et consertas fabulas, consitum vero lignum et consitas arbores.

Hoc idem interest inter insitum et insertum. (Is. Diff. Verb. 320; cf. Serv. G. II. 32.)

597. Rapta est cutis, id est contracta. Et bene dixit cutem quae in corpore prima est. Et dicta est cutis quod ipsa corpori supposita incisionem prima patiatur: cutis enim (l. *κοπή*) Graece incisio dicitur. Idem est pellis quod externas iniurias corporis tegendo pellat pluviasque et ventos solisque ardores perferat. Pellis autem mox detracta corium dicitur. Corium autem per derivationem a carne appellatur quod eo tegatur, sed hoc in brutis animalibus proprium est. (Is. Or. XI. 78-9.)

620. Indifferenter ponit deos et divos, quamquam discretio sit ut deos perpetuos dicamus, divos ex hominibus factos quasi qui diem obierint: unde et divos etiam imperatores vocamus. Sed Varro et Azanzenus contra sentiunt dicentes divos perpetuos, deos ex hominibus factos qui propter sui consecrationem timentur ut sunt di manes; quod tangit in XII. (i. e. Vergilius XII. 139) dicens "Diva deam stagnis quae fluminibus cum (sic) sonoris praecet." (Serv. Aen. V. 45; cf. Is. Diff. Verb. 168.)

656. *Ubinam* ut *ubidem* multi dubitant ubi esse debeat accentus, quia ibi et ubi naturaliter breves sunt, sed secundum rationem finalitatis plerumque producantur in versu. Nescientes et hanc rationem quia pronuntiationis causa contra usum Latinis syllabis ul-

timis quibus particulae adiunguntur, accentus tribuitur ut *inusaque*, *illene*, *huiusce*. Sic ergo et *ubinam*.

683-5. Ordo est: Si tanta voluptas sanguinis est, imbuite arma domi atque haec templa Iovis dudum irrita (l. irrita) impius ignis ferat id est auferat.

685. *Quid enim haud licitum*. Subaudies, si ratus sum ius esse dominoque ducique in vilem famulum exercere vindictam, cum tanti luctus premerent mea pectora.

735. *Olim* ex longo tempore. Tria enim tempora significat: praeteritum ut his et in Vergilio (Aen. XII. 210) "*Olim arbos*." Et praesens ut in eodem (Aen. V. 125) "*Tumidisque tunditur olim fluctibus*." Olim futurum: (Aen. IV. 627) "*Olim quocunque dabunt se tempore vires*." (Cf. Serv. Aen. IV. 627.)

VI. 54. *Teneraque cupressu*, nigra funesta. Nam inferis consecrata est, quia nunquam revirescit. Moris autem fuerat Romani ramum cupressi ante domum funestam poni, ne quisquam per ignorantiam pollueretur ingressus. Hinc Horatius (Od. II. 14, 23) "*Nec te praeter invisam cupressum ulla brevem dominum sequetur*." (Serv. Aen. III. 64, cf. III. 600, IV. 507 D. VI. 216; Fest. 63; Plac. Th. IV. 460.)

Cupressus autem ideo adhibetur ad funera quod per eam funesta ostendatur domus: sicut laetam domum frondes indicant festae. Varro tamen dicit pyras ideo cupressu circumdari propter gravem ustrinae id est incensionis (additamenta scribae nostri) odorem, ne offendatur populi circumstantis corona. Quae tamdiu stabat respondens fletibus praeficae id est praecantatoris (haec quoque nostri scribae sunt) principis planetum quamdiu consumpto cadavere et collectis cineribus dicebatur novissimum illicet, quod ire licet significat. Unde est (Vergilius Aen. VI. 231) "*Dixitque novissima verba*." (Serv. Aen. VI. 216; Comm. Lucan. III. 42; Myth. Vat. III. 6, 28.)

254 (276). Io paelix Iunonis, concubina Iovis cum qua dum Iuno invenisset Iovem coeuntem petiit ut eius potestati daretur: quod cum Iuppiter annuisset, Iuno adhibuit ei Argum custodem, omni tempore oculatum. (Cf. Serv. G. III. 152, Aen. VII. 780; Hyg. Fab. 145; Plin. N. H. XVI. 239; Plac. Th. VII. 186; Myth. Vat. II. 89.)

521 (543). (Add.) Huius Leandri fabula talis est: Leander et Hero Abydenus et Sestias fuerunt invicem se amantes. Sed Leander ad Hero natatu ire consueverat per fretum Hellesponticum, quod Seston et Abydon interfuit. Cum autem iuvenis oppressum tem-

pestate cadaver ad puellam esset delatum, illa se praecipitavit e turre. (Serv. G. III. 258; Myth. Vat. I. 28, II. 218, III. 11, 19.)

548 (570). (Add.) Id est fibulam aufert a chlamyde qua tenebatur in humeris—et hoc dixit bene—qua infrenatur; hinc et Graece nomen. (Cf. Fest. 348-9; Is. Or. XIX. 31, 17 & 33, 4.)

549 (571). *Artus* sunt quibus colligantur membra, dicti ab artando quod colligati invicem nervis artentur id est stringantur: quorum diminutiva fuit articula. Nam artus dicimus maiora membra ut brachia, articulos minora. (Is. Or. XI. 1, 84; cf. Fest. 17.)

553 (575). *Palladios haustus incubuit*, assumpsit. Nam apud Vergilium (Aen. I. 89) aliam habet significationem ubi ait “Ponto nox incubuit atra,” id est invadit, et tunc dativum trahit: et bene, nam incubare est per vim rem aliam tenere. (Serv. l. l.)

564 (576). *Olea* est unde derivatur oleum, oliva vero fructus unde derivatur olium. (Serv. G. II. 63; Is. Diff. Verb. 410.)

Invenitur oliva pro arbore, ut Vergilius (Buc. VIII. 16) “Incumbens tereti Damon sic coepit olivae.” Sed quod ex albis olivis fuerit expressum, vocatur spanum, a Graecis *σπυδιον* appellatur: quod autem ex fulvis et nondum maturis, vocatur viride. Quod vero ex nimium maturis commune dicitur. Ex his autem ad usum vitae primum est spanum, secundum viride, tertium commune. Graece enim *ἐλαιος* dicitur ex quo tractum est ut oliva dicatur: est autem arbor pacis insigne cuius fructus diversis nominibus appellatur. Sunt orchades a similitudine testiculorum vocatae quos Graeci *ὀρχεες* vocant. Radiolae pro eo quod longe fuit. (Vid. locum Isidorianum infra laudandum). Paphiae a Papho insula unde prius ablatae sunt. Lyncinae, eo quod ultimum dent lumen nam *λύχνος* lumen est. Pausia quam corrupte vulgi pusiam vocant, dicta quod paveatur id est intendatur, unde et pavimentum. Syria est dicta eo quod de Syria est ablata sive quia nigra est. Crustumina eadem est et volumis, dicta ab eo quod volam compleat sua magnitudine. Quidam autem volenum Gallica lingua bonum et magnum intellegunt. Ideo autem ungebatur oleo ut citius laberetur e manibus sequentium. (Haec maximam partem excerpta sunt ex Serv. G. II. 63, 64, 86 unde Is. Or. XVII. 7, 62 ss.)

620 (642). *Suspiria p.* id est anhelum laborem victrici palma conlatus est. Palma enim apud antiquos victoribus dabatur; unde et palma dicta est quia manus victricis ornatus est vel quia oppansis est armis in modum palmae humanae. Est enim arbor insigne victoriae, proceroque ac decore virgulto diuturnisque vestita frondibus

et folia sua sine ulla successione conservans. Hanc Graeci dicunt φοίνιχα quia diu duret, ex nomine avis illius Arabiae quae multis annis vivere perhibetur. Quae dum in multis locis nascatur, non in omnibus fructus perficit maturitate, frequenter autem in Aegypto et Syria. Fructus autem eius daetylia a similitudine digitorum nuncupati sunt, quorum etiam nomina variantur. Nam alii appellantur palmulae similes myrobalano, alii Thebaici qui et nucleales, alii muniles quos Graeci ζαρωωτοὺς vocant. (Is. Or. XVII. 7, 1; cf. Ambr. Hex. III. 13, 53.)

643 (665). Improbus versipellis et fraudulentè incedens qui dono clipeum accepit.

Clipeus enim est maius scutum dictus clipeus ἀπὸ τοῦ κλέπτειν σώματα id est a furendo (furando) corpora. (Serv. Aen. VII. 636; Is. Or. XVIII. 12, 1.)

Sive ut quidam dicunt clipeus dicitur quasi clipeum a verbo eluo id est defendo, quia eo contra adversa tela nos defendimus; σῶμα Graece corpus. (Plin. N. II. XXXV. 12; Is. Diff. Verb. 17; Charis. 21-2 K.)

669 (691). Ordo: atque illi subito venit fortuna cui dulce est fiduciam inmodicae virtutis auferre.

704 (729). (Nunc). Aut magnos aut odiosos.

Caestus autem per diphthongen pugilum arma significat; habet etiam pluralem numerum et est quartae formae. Nam cestus cesti singulari sine diphthongo balteum Veneris significat. (Serv. Aen. V. 69.)

(742.) *Palaestra*, luctatio Graece a verbo πάλλω id est luctor: hinc luctator palaestrites dicitur ἀπὸ τοῦ παλλεῖν id est a motu urnae quia per fortem (l. sortem) luctabantur. (Serv. G. II. 531; Is. Or. XVIII. 24.)

719 (744). (Suadebat). Hoc verbum quod est suadet secundum naturam dissyllabum est, sed multi trissyllabum putant, quod etiam si inveniatur, solutio dicenda est quomodo dicimus aena ena. Hoc autem solum huiusmodi verbum in Latino invenitur.

869 (894). (Add.) Antaeum enim in modum libidinis ponitur: unde et Graece ἀντίων contrarium dicimus. Ideo et de terra natus, quia sola libido de carne concipitur: denique etiam tacta terra virilior exsurgebat; libido enim quanto carni consenserit, tanto surgit iniquior. Denique a virtute gloriae quasi ab Hercule superatur. Nam denegato sibi terrae tactu commoritur, altiusque elevatus materna non potuit mutuari suffragia, quo evidentem suae rei fabulam

demonstrasset. Omnem enim mentem dum virtus in altum sustulerit et carnalibus etiam denegaverit aspectibus, victrix statim exsurgit. Ideo etiam in certamine dicitur desudasse quia rara est pugna quae cum concupiscentia vitiisque concreditur, sicut Plato in moralibus ait: "Sapientes viri maiorem cum vitiis pugnam quam cum inimicis gerunt." Nam et Diomedes (sic) Cynicus, dum dolore lamnii (l. ramicum) contorqueretur, et vidisset ad amphitheatrum omnes concurrentes, dicebat "Qualis hominum stultitia! eurrunt spectare feras hoc est (l. homines) repugnantes et me praetereunt cum dolore certantem." (Fulg. Myth. II. 7; Myth. Vat. III. 13. 2.)

IX. 149. *Astu* id est malitia. Nam proprie astutos malitiosos vocamus: unde in Terentio (And. 183) postquam de domino dixit servus "Astute," ille iratus ait, "Carnufex quae loquitur?" Cicero (Verr. Act. I. 34) "Ita fit ut tua ista ratio existimetur astuta, meum consilium necessarium." (Serv. Aen. XI. 704; cf. Is. Or. X. 6.)

195. Consuetudo fuerat apud antiquos ut de venatione aut de aliquo monstro quod damnum inferebat mortalibus, pars in lucis pars in templis deorum poneretur et quaedam in tholis deorum suspendebantur (l. suspenderentur), ut pelles: quaedam vero affigebantur (l. affigerentur) ut dentes et cornua. Ut Vergilius (Aen. IX. 406) "Suspendive tholo aut sacra ad fastigia fixi;" et imitatur hoc loco Vergilium qui ubicumque lucum ponit, sequitur consecratio, ut (Aen. IX. 3-4) "Lucus tum forte parentis Pilumini Turnus sacrata valle sedebat." Lucus autem dicitur per antiphrasin, quod minime luceat, ut bellum quod minime sit bellum: non quod ibi lumina sint causa religionis ut quidam volunt. (Serv. Aen. I. 441, IX. 406; Is. Or. XVII. 6, 7, XIX. 19, 6.)

203. Dissimulaverat se nescire: et notandum est quia dissimulamus nota, simulamus ignota, ut Sallustius (Cat. 5) "Simulator ac dissimulator." (Is. Diff. Verb. 515.)

209. *Timido* pro timentis. Nam *timidus* est qui semper timet, *timens* vero qui ad tempus formidat ex causa, ut iste pro perditio sene. (Is. Diff. Verb. 554.)

361. (Add.) Istae aves nidos faciunt in mari media hieme quibus diebus tanta tranquillitas est ut penitus nihil possit in mari moveri. Inde etiam ipsi dies *alecyonia* nominantur: unde Vergilius (G. I. 399) "Non tepidum ad solem pennas in littore pandunt dilectae Thetidi aleyones." (Serv. G. I. 399; Is. Or. XII. 7, 25; Myth. Vat. I. 9, II. 175.)

839. Hic quartae declinationis dixit *colus*, e contrario Vergilius

(Aen. VIII. 409) secundae dicit: "Cui tolerare colo tenuique Minerva." Quem etiam ut Servius (ad locum) dicit sequi debemus. (Serv. Aen. I. 1; cf. Prob. Cath. 24, 6 K.)

(*Severi*). Ex illa causa quia patrem eius Diana sagittis occiderat. "Virginea domitus sagitta." (Horatius Od. III. 4, 71 et Aeron-Porhyr. ad locum.)

X. 51. Bene precantur opem Iunonis, quia Iuno a iuvando dicitur. Ideo et regnis praeesse dicitur, quod haec vita divinitus (l. divitiis) tantum studeat. Ideo etiam cum sceptro pingitur quod divitiae regno sunt proximae. Velato enim capite Iunonem ponunt quod omnes divitiae semper praegnantibus sunt et nunquam abortiantur: in huius quoque tutelam pavum ponunt quod omnis vita potentiae petax, aspectu sui semper quaerat ornatus. Sicut pavus stellatam caudam curvavit, concavans alteriusque faciem ornet posterioraque turpiter nudet, ita divitiarum gloriaeque adpetitus momentaliter ornat, postremo tamen nudat. Unde et Theophrastus in Memorialibus ait τὰ ἄλλα περίγυρθε id est reliqua considera: et Salomon. "In obitu hominis nudatio operis eius." Huic etiam Irim quasi arcum pacis adiungunt, sicut quod varios ornatus pingens a curvato curvamine momentaliter refugit, ita etiam fortuna quamvis ad praesens ornata est citius fugitiva. (Fulg. Myth. II. 3; cf. Cic. N. D. II. 66 & 68; Varro L. L. V. 67 & 69; Serv. G. IV. 340; Myth. Vat. III. 4, 5.)

130. Iris dicta est quasi ἔρις disturbatio: numquam enim ad conciliationem mittitur sicut Mercurius, sed ad disturbance et est ministra non tantum dearum sed et deorum. Et Vergilius haec probat dicens (Aen. IX. 800) "Aeriam caelo nam Iuppiter Irim demisit germanae haud mollia iussa ferentem." (Serv. Aen. IX. 2; Plac. Ach. I. 220; Myth. Vat. II. 6, III. 4, 2 & 6.)

257. (Add.) Dicendo portas aenas historiam tangit quae talis est: Brenno duce Senones Galli venerunt ad urbem et circa Alliam flumen occurrentem sibi deleverunt exercitum omnem populi Romani. Aliaque die cum vellent ingredi civitatem, primo cunctati sunt timentes portas et nullum in muris videbant. Postea paulatim ingressi vastaverunt cuncta octo integris mensibus, adeo ut ea quae incendere non poterant, manu militari diruerint, solo remanente Capitolio. Ad quod cum utensilibus reliqui fugerant cives qui tamen a Gallis obsidebantur, etiam ad id penetrare cupientibus, quos alii per dumeta et saxa aspera, alii per cunilos dicunt conatos ascendere. Tunc Manlius cunctos Capitolii Gallos detrussit ex arce clangore

anseris excitatos, quem privatus quidam Iunoni dono dederat. Namque secundum Plinium (Immo. Lucret. IV. 683-4) nullum animal ita odorem hominis sentit. Postea Romani in Capitolio fecerunt aeneas portas, ut nullus intrare vel exire valuisset nisi magno cum sonitu. Nam isti in tam brevi spatio minime portas aeneas fecerant. (Serv. Aen. VI. 825; Plin. N. H. X. 51, XXIX. 57; Myth. Vat. I. 221.)

303. Pro cavae testitudine. Est etiam periphrasis citharae cuius usus repertus est hoc modo: cum egrediens Nilus in suos meatus varia in terris reliquisset animalia, relicta etiam testudo est, quae cum putrefacta esset et nervi eius remansissent extenti intra corium inventa est a Mercurio eiusque digitis percussa sonitum dedit ex cuius imitatione cithara est composita. Ut Vergilius (G. IV. 463-4) "Ipsa cava solans aegrum testitudine amorem." (Serv. ad. l. 1; Is. Or. III. 22, 8; Myth. Vat. II. 43.)

373. (Add) Iovem enim pro aere posuit, aetherem vero pro nubibus. Chasma autem dicit id est subitam disruptionem et quandam recessum, aethera vero ut diximus pro aere posuit propter metrum quia in aethere hoc contingit, dum ventorum impetus nubiumque globositas illuc non attingat, sed summa serenitas, tranquillitas. Unde Lucanus (II. 273) "Pacem summa tenent." Nubes autem in medio aere sunt ubi fiunt omnia signa quae dicit; id est Iris, serenitas, chasma. Nam si in summo, nullus videre potuisset. Humani enim oculi altiorem et nimium splendorem ferre non possunt. Sane chasma est (ita etiam Plinius vocat) disruptio et quidam caeli discessus. (Serv. Aen. IX. 20; Plin. N. H. II. 96.)

503. Quamvis in omnibus libidinis amor sit turpior, numquam tamen deterior erit quam cum se honorato miscuerit. Libido enim honestatis noverca dum quid expediat nescit, est maiestati contraria. Qualis enim divinitas quaesit quod esse velit, ne quod fuerat esset. Iuppiter enim conversus in cygnum cum Leda concubuit quae peperit ovum; inde nati sunt tres Castor et Pollux et Helena. Sed haec fabula mystici saporem cerebri concipit. Iuppiter enim in modum potentiae ponitur, Leda vero dicta est quasi *λοιδῆ* quod nos aut iniuriam aut convicium dicimus. Ergo omnis potentia iniuriae mixta speciem suae generositatis mutat: ideo ergo in cygnum dicitur conversus, quod ferunt physiologi quam maxime Melissus Euboicus qui omnium physiologorum sententias disputavit, huius generis avem ita conviciis esse plenam ut ipsa clamante reliquae aves taceant quae praesto fuerint. Unde et olor dictus quasi ab *ὀλεωπρία*

tractum quod nos Latine iniuriam dicimus. Ergo quotiens cumque nobilitas in iniuriam vertit, conviciis misceatur necesse est. Sed quid ex hac re concipiatur videamus. Nihilomonus ovum quia sicut in ovo omnes sordities quae purgari potest in genere continetur intrinsecus, ita etiam in effectu iniuriae omnis est iniustitia, immunditia; sed ex ovo generantur tres Pollux Castor et Helena. Nihilominus seminarium scandali et discordiae sicut ante diximus et geminum luctum concussit adultera mundo. (Fulg. Myth. II. 16; Myth. Vat. III. 3, 6-7.)

Castorem vero et Pollucem quasi in modum perditionis ponunt: unde et in mari Castorum signa dixerunt, quae periculum creant. Nam ob hanc rem etiam ambos alternatim resurgere atque occidere dicunt quod superbia nonnumquam vivat, nonnumquam occidat. Unde et *ὑπερηγανία* Graece dicitur superbia. Superefania proprie superapparitio nuncupatur, quod sicut in istis duobus signis quae eorum fratrum vocabulo nuncupaverunt, unus superappareat, alter vergat sicut lucifer et antifer. Nam Graece Pollux *ἀπὸ τοῦ ἀπόλλειν* est a perdendo et Castor quasi *κακὸν ὅσπερον* id est malum extremum. (Fulg. Myth. II. 16.)

850. (Add.) *Vidit Aloidas*. Aloeus Ifigeniam (sic) uxorem habuit quae compressa a Neptuno duos peperit Otum et Ephialten, qui digitis novem per singulos menses crescebant; freti itaque altitudine caelum voluere subvertere. Sed sunt confixi Dianae et Apollinis telis. Aloidas autem sic dixit sicut de Hercule Amphitryoniden dicimus. (Serv. Aen. VI. 582; Myth. Vat. I. 83, II. 55.)

Cum crescerent. Propter Titanas dicit hoc. Terra enim contra Saturnum Titanas genuit, Gigantas vero postea contra Iovem: et ferunt fabulae Titanas ab irata Terra contra deos esse procreatos in eius ultionem. Unde et Titanes dicti sunt *ἀπὸ τῆς τιτίσεως* vel ab ultione. De his autem solus sol abstinuisse narratur ab iniuria numinum, unde et caelum meruit. (Serv. Aen. VI. 580; Albric. Ph. 12; Is. Or. IX. 2, 35; Myth. Vat. I. 11, III. 3, 5.)

XI. 92. *Fatiscunt*, laxantur vel aperiuntur vel abundanter solvuntur. *Fatim* enim abundanter dicimus, unde et *affatim*; *hiscere* autem aperire. (Cf. Fest. 11; Serv. Aen. I. 123; Corp. Gloss. V. 199, 11.)

187. *Iamque vale*. Varro in libris logistoricis (p. 258 R.) dicit ideo mortuis falsisque imaginibus *salve* dici et *vale* non quod aut salvere aut valere aut salvi esse possint, sed quod ab his recedimus eos nunquam visuri; hinc ortum est ut etiam maledicti significatio-

nem interdum *vale* optineat. Ut Terentius (Andr. 697) "Valeant qui inter nos discordiam volunt," hoc est ita a nobis discedant ut numquam ad nostrum revertantur aspectum. Ergo cum dicitur mortuo *vale*, non etymologia consideranda est, sed consuetudo, quod nullis *vale* dicimus nisi a quibus recedimus. (Serv. Aen. XI. 97; Donat. in Ter. l. l.)

394. *Longo post tempore* aut archaismus est, antiqui enim *post ante circum* etiam ablativo iungebant, quod hodie minime possumus facere: aut *longopost* una pars est orationis, ut sit sensus congregere nunc primum frater tempore *longopost*, sicut *mullominus*, *postmodo*. Horatius (Sst. II. 627) "Quod mihi obsit clare multoque locuto." (Serv. Buc. I. 29; Serv. in Donat. 420, 11 K.)

XII. 434. (Add.) Orcus dicitur deus inferorum; *ὄρως* Graece vero iuro, unde orcus dicitur; quasi enim iurat et affirmat se nullam animarum sine supplicio examineque dimissurum. Ipse enim dicitur Pluto. *πλοῦτος* Graece vel dives dicitur filius Saturni et Rheae, Terrae; nihil enim ditius inferno qui omnia recipit, licet et saturari nequeat. (Cf. Cic. N. D. II. 66; Serv. G. I. 277; Fulg. Myth. I. 4; Myth. Vat. III. 6, 1.)

497. (Add.) Hoc *asylum*, hoc est templum Misericordiae collocarunt unde nullus posset abduci, quod postea Romulus fecit: unde Vergilius (Aen. VIII. 342) "Hinc lucum ingentem quem Romulus acer asylum," hoc est ad imitationem Atheniensis asyli fecit. Quod ideo Romulus fecit, ut haberet advenas plures cum quibus conderet Romam. (Juvenal. VIII. 272) "Et tamen ut longe repetas longaeque revolvās, nomen ab infami gentem deducis asylo." (Serv. Aen. VIII. 342, cf. II. 761; Myth. Vat. I. 60, II. 166.)

